

บทบาทของ “บวร” (บ้าน วัด โรงเรียน) เพื่อสร้างเด็กและเยาวชนที่ดีสู่สังคม

(เผยแพร่นิตยสาร พุทธจักร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปีที่ 61 ฉบับที่ 4 และ 5 ประจำเดือน เมษายน และพฤษภาคม 2550)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์กิตติภูมิ มีประดิษฐ์

ผู้อำนวยการสำนักวิชาการศึกษาทั่วไป

มหาวิทยาลัยศรีปทุม

บทนำ

การหล่อหลอมให้เด็กและเยาวชนใช้หลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดในชีวิต เป็นสิ่งที่ทุกฝ่ายในบ้านเมืองปรารถนาให้เกิดขึ้น แต่ผลที่ปรากฏจากการบูรณาการแนวคิดและองค์ธรรมเข้าสู่เนื้อหาวิชาการต่างๆ แล้วรอให้เกิดการซึมซับขึ้นเองนั้น อาจต้องใช้เวลาเพาะบ่มนาน เนื่องจากกระแสโลกาภิวัตน์และสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยทุนนิยมมักจะชักจูงให้เด็กและเยาวชนเพลิดเพลินจนหลงลืมสมบัติอันมีค่าทางจิตวิญญาณที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงค้นพบและฝากให้แก่มวลมนุษยชาติมากกว่าสองพันห้าร้อยปี

หน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดูให้เด็กและเยาวชนให้มีวุฒิภาวะสมวัยเป็นคนดีในสังคมนั้น ต้องไม่ปล่อยให้เป็นที่ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแต่ต้องเกิดจากการร่วมมือของบ้าน วัด และ โรงเรียน หรือที่เรามักรวมเรียกเป็นคำย่อให้จำได้ง่ายว่า “บวร” การที่ปัญหาของเด็กและเยาวชนไทยเกิดทวีความรุนแรงมากขึ้นโดยลำดับนั้น อาจเป็นเพราะเราขาดการเชื่อมโยงบทบาทและหน้าที่ทั้งของบ้าน วัด และ โรงเรียนเข้าด้วยกันอย่างผสมกลมกลืน

ศีลธรรมจริยธรรมที่บ้านควรปลูกฝัง

หลักการของจริยศาสตร์แห่งพระพุทธศาสนา กล่าวถึงหลักการกระทำหรือความประพฤติและการครองชีวิตว่า อะไรคืออะไรชั่ว อะไรถูกหรือผิด อะไรควรหรือไม่ควร อันหมายถึงหลักแห่งศีลธรรมจริยธรรม ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติที่จะนำทางให้คนเราสร้างปัจจัยที่ดี เพื่อผลรับที่ดี ในเรื่องศีลธรรมจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาที่บ้านควรปลูกฝังนั้น สามารถแบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ

1 ศีลธรรมจริยธรรมขั้นพื้นฐาน เป็นหลักการและหลักปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสุขทางกายซึ่งได้แก่ การปฏิบัติตามศีล ศีล แปลว่า ปกติ หมายถึง กรอบ ที่ทำให้พฤติกรรมดำเนินไปตามปกติ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “วินัย” แบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ

ก. อคาริยวินัย หมายถึงวินัยหรือศีลสำหรับผู้ครองเรือนซึ่งหมายถึงคฤหัสถ์ซึ่งก็คือ การปฏิบัติตามศีล 5 สำหรับฆราวาสผู้ครองเรือน หรือ ศีล 8 สำหรับฆราวาสผู้ประสงคังจะสมทานอุโบสถศีล

ข. อนาคาริยวินัย หมายถึง วินัยหรือศีลสำหรับนักบวช ได้แก่ ศีล 10 สำหรับสามเณร หรือศีล 227 สำหรับพระภิกษุ และศีล 311 สำหรับภิกษุณี

2 ศีลธรรมจริยธรรมขั้นกลาง เป็นหลักปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสุขทั้งกายและใจ เพื่อให้เกิดความละเอียดประณีตยิ่งขึ้นกว่าขั้นพื้นฐาน ซึ่งจะต้องพัฒนาขั้นต่อไปหลักจากที่ได้ปฏิบัติขั้นพื้นฐานมาได้ระยะเวลาหนึ่ง โดยผลที่ได้รับก็จะมีความสุขที่ประณีตขึ้นด้วย เพราะเป็นความสุขอันเนื่องมาจากจิต จริยธรรมในขั้นนี้คือ กุศลกรรมบถ แปลว่า ทางแห่งกุศล ทางแห่งความฉลาดโดยสาระ หมายถึงศีลที่มีความละเอียดมากขึ้นนั่นเอง จัดเป็นจริยธรรมระดับที่ 2 ต่อจากศีลพระพุทธเจ้าทรงแสดงกุศลกรรมบถเพื่อทรงสร้างแนวคิดที่ถูกต้องในการชำระตัวให้บริสุทธิ์

กุศลกรรมบถ 10 ประกอบด้วย

ก. เครื่องชำระตัวทางกาย 3 ประการ ได้แก่ ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ และละเว้นขาดจากการประพฤติดินในกาม

ข. เครื่องชำระตัวทางวาจา 4 ประการ ได้แก่ ละเว้นขาดจากการพูดเท็จละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ และละเว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้า

ค. เครื่องชำระทางใจ 3 ประการ ได้แก่ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา มีจิตไม่พยาบาท และเป็นสัมมาทิฐิ

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่วัดควรปลูกฝัง

พระพุทธศาสนามีลักษณะเป็นมนุษยนิยม โดยถือว่ามนุษย์คือเวไนยสัตว์ผู้รับผิดชอบชะตาชีวิตของตนเอง ชั่วหรือดี ผิดหรือถูก สุขหรือทุกข์ จนถึงเรื่องความมุ่งหวังสูงสุด คือความสิ้นทุกข์ ทั้งนี้ก็ด้วยความพยายามแท้ ๆ ของมนุษย์เอง ทางสายกลาง หรือ **“มัชฌิมาปฏิปทา”** คือวิถีชีวิตของชาวพุทธ หมายถึง ความสมเหตุสมผล ความพอดี ความพอเพียง ความเหมาะสม ความถูกต้องดีงาม ความเป็นปกติ และความสมดุล

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาปรัชญา ประมวลศีลธรรม และวิทยาศาสตร์ พระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งการวิจัย ด้วยการวิจัยโดยมนุษย์และเพื่อประโยชน์สุขแห่งมวลมนุษย์และเทวดา ตลาดจนบรรดาสรรพสิ่งที่มีชีวิต พระไตรปิฎกจะบรรจุองค์ความรู้เกี่ยวกับความจริง ความถูกต้องดีงามและสิ่งยังคุณประโยชน์ครบถ้วนทั้ง **“คติโลกและศีลธรรม”** ทั้งลักษณะที่เป็น **“ศาสตร์และศิลป์”** ทั้งหมดคือประมวลคำสั่งสอนของพระพุทธองค์

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นมนุษย์ที่อุบัติขึ้นมาในโลกแห่งความเป็นจริงของมนุษย์ทรงมีพระลักษณะเป็นพิเศษนอกประการและหนึ่งในเหล่านั้นคือ ทรงใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่คิด ทรงไว้ซึ่งพระอัจฉริยภาพทางความคิดระดับพิเศษกว่ามนุษย์อื่น ๆ พระองค์ทรงลองผิดลองถูกเยี่ยมมนุษย์นักผจญภัยผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดของโลก ทรงใช้พระวิริยบารมีและพระขันติบารมีในระดับที่คนอื่นทำได้ไม่ถึง ทรงเจ็บปวดครวคร่าว ทนทุกข์ทรมานเกินคนอื่นจะสู้ทนไหว เข้าสำนักนี้ออกสำนักโน้นเพื่อแสวงหาสัจธรรม ทรงเอาโลกนี้ – วัฏสงสารนี้เป็น **“ห้องปฏิบัติการ”** ทรงเอาชีวิตนี้เป็น **“เครื่องมือทดลอง”** สู้ตายด้วยความหมายมั่นของบุรุษชาติแท้ ๆ จึงทรงบรรลุผลงานของพระองค์คือ **“สัมมาสัมพุทธะ”** ประกาศเป็น **“ศาสดา”** ของเทวดาและมนุษย์คนแรกและคนเดียวในโลก และนี่คือที่มาแห่งพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาค้นคว้าวิจัยที่เป็นระบบ ไม่ใช่อาศัยวิธีการนั่งเดาเอา คิดเอา คาคคะเนเอาโดยเพียงตั้งข้อสันนิษฐานสมมุติเอา มิใช่เป็นเทวโองการจากสวรรค์ประทานมาเป็นพิเศษเหนือเหตุผล แต่เป็น **“ผลของการตรัสรู้”** โดยความพยายามของมนุษย์เอง พระพุทธองค์ได้ทรงบรรลุสัจธรรมว่าด้วยมนุษย์และโลก และได้กลายเป็น **“โลกวิทู”** ไป แทนที่พระองค์จะทรงเน้น **“วิทยาศาสตร์กายภาพ”** แต่ทรงมุ่งตรงสู่ **“วิทยาศาสตร์จิตวิญญาณ”**) ซึ่งอยู่เหนือวิทยาศาสตร์กายภาพ

ประการสำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือพระพุทธศาสนาไม่เคยยกเลิกหรือปรับเปลี่ยน หรือตีความ **“พระสัทธรรม”** ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้เพื่อเอาใจทางฝ่ายวิทยาศาสตร์ หรือให้สอดคล้อง อนุโลม และไปกันได้กับความรู้และความจริงที่ค้นพบทางวิทยาศาสตร์เลย ย่อมเป็นการยืนยัน และพิสูจน์ได้ว่า **“พระสัทธรรม”** เป็น **“อภาล็อก”** เหนือเงื่อนไข ปัจจัยกาลเวลา และ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็น “โลกวิทู” รู้จัก รู้แจ้ง รู้รอบ และรู้จริงซึ่งโลกนั่นเอง

พระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าทรงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “**กรรมวาทะ**” คือ การกล่าวหรือการสอนเรื่องกรรม บางครั้งก็เรียกว่า “**กรรมวาที**” หมายถึง ผู้สั่งสอนเรื่องกรรม นั่นก็หมายความว่า คำสอนของพระองค์ไม่ว่าจะเรื่องอะไร ทรงเน้นไปที่ “กรรม” ทั้งนี้ ดั่งมีพุทธวจนะที่ตรัสไว้ว่า “**บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น คนทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว**” พระพุทธพจน์ดังกล่าวแสดงให้เห็นหลักการทั่วไปของกฎแห่งกรรมว่า เมื่อเราอยากได้อะไร อยากจะเป็นอะไรต้องทำเอง ในการดำเนินชีวิตของคนเรา จะดีหรือไม่ดี ขึ้นอยู่กับการกระทำ คือกรรมของเรา ถ้าเราได้สร้างเหตุปัจจัยไว้ไม่ดี ผลที่ได้รับก็จะออกมาไม่ดี ในทางตรงกันข้าม ถ้าเราสร้างเหตุปัจจัยที่ดีแล้ว ผลที่ออกมาจะดีด้วย เหมือนการปลูกมะม่วง เมื่อเริ่มปลูก ก็ขุดพรวนดิน ใส่ปุ๋ยรองพื้นกันหลุม กลบหลุม รดน้ำ ใส่ปุ๋ย หมั่นกำจัดวัชพืชและศัตรูไม่ให้มารบกวน จากการดูแลเอาใจใส่ในกิจกรรมหลาย ๆ อย่างด้วยตัวเราเอง เราก็จะได้ผลมะม่วงที่ดี

ในส่วนสูงสุดที่วัดควรสร้างคือของศีลธรรมจริยธรรมขั้นสูง เป็นหลักปฏิบัติเพื่อนำคนเราให้ไปสู่ความสงบสุขขั้นสูงสุด คือพระนิพพาน คือมรรคมีองค์ 8 โดยมรรคคือมัชฌิมาปฏิปทา เป็นประมวลหลักความประพฤติระบบจริยธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา เพราะครอบคลุมกระบวนการพัฒนาตนด้านศีล สมาธิ

คำว่า **มัชฌิมาปฏิปทา** แปลว่า ทางสายกลาง ซึ่งมีสาระสำคัญ 2 ส่วน คือ

1. ความมีจุดมุ่งหมายที่แน่นอน มีวิธีการที่พอเหมาะซึ่งจะนำไปสู่จุดหมายนั้นได้ตรงจุด
2. ไม่ซุ่มซ่ามที่สุด 2 อย่าง คือ กามสุขัลลิกานุโยค การหมกมุ่นอยู่ในกามสุข

และอัสถกิลมถานุโยค การประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตนเอง **มรรคมีองค์ 8** ประกอบด้วย

1. **สัมมาทิฐิ** เห็นชอบ สาระคือ เห็นอริยสัจ 4
2. **สัมมาสังกัปปะ** ดำริชอบ สาระคืออภัยบาทสังกัปปะ อวิหิงสาสังกัปปะ เนกขัมมสังกัปปะ
3. **สัมมาวาจา** วาจาชอบ สาระคือ วชิสุจจริต
4. **สัมมากัมมันตะ** กระทำชอบ สาระคือ กายสุจจริต
5. **สัมมาอาชีวะ** เลี้ยงชีพชอบ สาระคือ เว้นจากการค้าขายอาวุธ มนุษย์ ยาพิษ และสัตว์
6. **สัมมาวายามะ** พยายามชอบ สาระคือ สัมมัปปธาน ความเพียรชอบ
7. **สัมมาสติ** ระลึกรชอบ สาระคือสติปัฏฐาน การพิจารณาเห็นตามกาย เวทนา จิต ธรรม
8. **สัมมาสมาธิ** จิตมั่นชอบ สาระ ฌานสมาบัติ

จะเห็นได้ว่า ศีลธรรมจริยธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น มีลักษณะเป็นขั้น ๆ คือ ตั้งแต่ขั้นต่ำ คือ ศีล ขั้นกลาง คือ การละเว้นอกุศลกรรมบถ 10 และขั้นสูง คือ การปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 อันหมายถึงมัชฌิมาปฏิปทา ทั้งนี้ก็เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติเริ่มต้นตั้งแต่ขั้นแรก ๆ ก่อน

ซึ่งถือได้ว่าเป็นการปูพื้นฐาน ต่อมาเมื่อมีความเข้าใจในระดับหนึ่งก็เพิ่มความเข้มข้น และยิ่งเมื่อเข้าใจถึงขั้นสูงแล้ว ทางแห่งมัชฌิมาปฏิปทาที่เป็นทางเลือกสูงสุด

นอกจากนี้ พระพุทธศาสนาได้เสนอหลักเกณฑ์ทางจริยศาสตร์เรื่อง “กรรม” ไว้เพื่อพิจารณาประกอบ ซึ่งในเรื่องนี้ ถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนาดังที่กล่าวข้างต้นว่า พระพุทธศาสนาเป็นกรรมวาที หรือ กรรมวาที กล่าวคือ พระพุทธศาสนาจะเน้นเรื่องกรรมเป็นหลัก “กรรม” แปลว่า การกระทำ แต่การกระทำทุกอย่างไม่จำเป็นต้องเป็นกรรมเสมอไป การตัดสินใจว่ากระทำใด ๆ จะเป็นกรรมหรือไม่ คือ เจตนา พระพุทธเจ้าตรัสว่า **“ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ว่าเรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำด้วยกาย วาจา ใจ”**

กรรมนั้น เป็นหนึ่งในห้าของหลักแห่ง “นियาม” คือ ภาระวนการตามธรรมชาติหรือกฎธรรมชาติ อันหมายถึง สิ่งหนึ่งสิ่งใดหรือปรากฏการณ์ใด ๆ ที่เกิดขึ้นเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยหนึ่งอย่างหรือหลายอย่างขององค์ประกอบทั้งห้าประการนี้ คือ

1. **อุตุนิยาม** คือ กฎธรรมชาติที่เกี่ยวเนื่องกับวัตถุ สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เช่น ฝนตกฟ้าร้อง เป็นต้น

2. **พีชนิยาม** คือ กฎธรรมชาติที่เกี่ยวเนื่องกับการสืบพันธุ์หรือพันธุกรรม เช่น การเจริญเติบโตของพืชตามธรรมชาติ

3. **จิตตนิยาม** คือ กฎธรรมชาติที่เกี่ยวเนื่องกับการทำงานของจิตใจ อารมณ์ การรับรู้

4. **กรรมนิยาม** คือ กฎธรรมชาติที่เกี่ยวเนื่องกับการกระทำและผลกระทำ

5. **ธรรมนิยาม** คือ กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับเหตุและผล ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ตามธรรมชาติ

ดังนั้น หลักการตัดสินใจศีลธรรมจริยธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น จะต้องนำหลักการแห่งนิยามทั้งห้าไปประกอบเป็นข้อวินิจฉัย

โรงเรียนวิถีพุทธแนวคิดที่ต้องเร่งเสริมสร้างและปลูกฝัง

โรงเรียนเป็นแหล่งสำคัญในการเรียนรู้ เพราะแต่เดิมชุมชนท้องถิ่นเป็นสภาพแวดล้อมที่เด็ก ๆ สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง ต่อมาเมื่อโรงเรียน เป็นสถาบันใหม่ที่มีบทบาทหน้าที่ในการกล่อมเกล่าเด็ก การกล่อมเกล่าในสมัยแรกตั้งโรงเรียนนั้นก็เป็นที่ทางวิชา (ความรู้) และจรณะ (ความประพฤติ) ของใหม่ที่เด็กยุคก่อนต้องเรียนรู้ และระบบโรงเรียนมีอิทธิพลมาก ก็คือ

ทักษะในการเป็นพลเมืองที่ดีของ राष्ट्रประชาชาติ

เมื่อกาลเวลาผ่านไป รัฐประชาชาติได้สร้างกลไกและกระบวนการที่ดึงเอาเด็กออกไปจากท้องถิ่นมากขึ้นเรื่อย ๆ ประกอบกับการว่าจ้างงาน ทั้งที่เป็นราชการและธุรกิจ ล้วนแล้วแต่มา

กระจุกตัวอยู่ในเมืองหลวง เด็กจึงมีความแปลกแยกจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งได้รับการดูแล
 ชนบทกลายเป็นสัญลักษณ์ของความล้าหลังไม่ทันสมัย

บัดนี้การศึกษาได้ขยายตัวจนเต็มพื้นที่แล้ว การเรียนรู้ของเด็กขาดความรู้ความเข้าใจใน
 ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะส่วนที่สามารถนำมาใช้แก้ไขปัญหาของตนเองได้ เราจึงหันมาเน้นให้
 เด็กเรียนรู้จากสิ่งต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อเข้าใจและแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ ในขณะเดียวกันก็ให้
 สามารถเรียนรู้ความเปลี่ยนแปลง แนวโน้ม ความเป็นไปของสังคมโลกในอนาคต เพื่อสนองตอบ
 ต่อคุณค่าสากลตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กที่ต้องการให้เด็กมีสิทธิที่จะมีชีวิต อยู่รอดได้รับการ
 คุ้มครอง ได้รับการพัฒนาและมีส่วนร่วม

โรงเรียนวิถีพุทธเป็นโรงเรียนระดับปกติที่สอนวิชาต่างๆ เหมือนโรงเรียนทั่วไป แต่นำ
 หลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารและจัดการเรียนการสอน เน้นที่การบูรณาการไตรสิกขา คือ ศิล
 สมาธิ ปัญญา เข้าในหลักสูตรและกิจกรรมต่างๆ

พระธรรมโกศาจารย์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้วาง
 แนวคิดในเรื่องโรงเรียนวิถีพุทธได้ดังนี้

โรงเรียนวิถีพุทธและโรงเรียนปกติทั่วไปอื่น ๆ จะต้องยึดหลักจุดศกสมณ์คือ ต้องมีอริยฐาน
 ธรรม 4 ประการ **อริยฐานธรรม แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งมั่นของชีวิต** ธรรมนี้เปรียบได้กับศกสมณ์หรือ
 เสาทั้ง 4 ที่ค้ำจุนชีวิตให้เจริญงอกงามในการศึกษาและการดำรงชีวิต

พระพุทธเจ้าทรงแสดงอริยฐานธรรมไว้ ในชาดุกังคสูตร อริยฐานธรรมทั้ง 4 ประการ
 ประกอบด้วยปัญญา (ความรู้) สัจจะ (ความจริง) จาคะ (ความสละ) และสันติ (ความสงบ) วิถีปฏิบัติ
 ธรรมทั้ง 4 เป็นดังนี้

1. **อย่าประมาทปัญญา** ศกสมณ์แรกของยูเนสโก คือ Learning to know แปลว่า เรียน
 เพื่อแสวงหาความรู้ ซึ่งหมายถึงความรู้ระดับปัญญา แปลว่าความรอบรู้ หมายถึงรู้คือรู้เป็นระบบ
 และรู้ลึกคือรู้ไปถึงแก่นแท้ของสิ่งต่างๆ ถ้าเราประมาทคือเกียจคร้านในการเรียน เราจะได้ปัญญา
 จากโรงเรียน แต่จะได้แค่สัญญาคือท่องจำสิ่งที่ครูสอน

ผู้ที่ไม่ประมาทในการแสวงหาปัญญา จะมีความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ทำตัวเป็นชาลันด้วย
 แต่จะเข้าไปหาผู้รู้เพื่อขอความกระจ่างจากท่าน โสกราตีสเป็นผู้ไม่ประมาทในการแสวงหาปัญญา
 เมื่อเขาตระหนักว่าตนเองไม่รู้เรื่องอะไร เขาจะไปศึกษาจากปราชญ์ในเรื่องนั้น ดังที่โสกราตีสกล่าว
 ไว้ว่า “**หนึ่งเดียวที่ข้าพเจ้ารู้คือรู้ว่าข้าพเจ้าไม่รู้อะไร**” พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้คล้ายกันว่า

โย พาลิ มณฺญุติ พาลยํ   ปณฺทิตो วปี เตน โส
 พาลิ จ ปณฺทิตมานิ   ส เว พาลิติ วุจจติ
 คนโง่ (พาล) ที่รู้ว่าตัวเองโง่   ยังเป็นคนฉลาด (บัณฑิต) ได้บ้าง
 ส่วนคนโง่ที่สำคัญคนว่าฉลาด   นับว่าโง่แท้ๆ

2. ตามรักษาสัจจะ สดมภ์ที่ 2 คือ Learning to do หมายถึงเรียนเพื่อใช้ทำงานในการเรียนประเภทนี้ ต้องมีภาคปฏิบัติที่ผู้เรียนต้องมีกตตुकัมยตามันตะ คือความปรารถนาที่จะทำจริง นั่นคือมีอธิษฐานธรรมข้อสัจจะซึ่งแปลว่าความจริง สัจจะหมายถึงจริงจังและจริงใจ ผู้มีสัจจะเป็นคนพูดจริง ทำจริง และจริงใจ ทุกวันนี้ เราต้องการเพื่อนร่วมงานที่มีคุณลักษณะดังกล่าว

คุณธรรมจริยธรรม เวลาสอบข้อเขียนหรือสอบสัมภาษณ์เข้าทำงานบางครั้งก็วัดไม่ได้ว่าเป็นคนดีขนาดไหน ซึ่งอย่างน้อยควรมีคุณธรรมจริยธรรม 3 ข้อ คือ 1) เป็นคนรับผิดชอบ 2) ซื่อสัตย์ 3) ตรงต่อเวลา

เมื่อวิเคราะห์ดูแล้ว คุณลักษณะทั้ง 3 ประการนี้ ก็คือสัจจะนั่นเอง ที่ว่ารับผิดชอบก็คือทำจริง ที่ว่าซื่อสัตย์ก็คือจริงใจและจริงวาจา ส่วนที่ว่าตรงต่อเวลาก็แสดงว่าเป็นคนจริงจังอีกเช่นกัน ดูเหมือนว่าสังคมไทยจะเป็นโรคขาดคนที่พูดจริง ทำจริงและเป็นจริงๆ เรื่องนี้เตือนให้นึกถึงคำกลอนของสุนทรภู่ว่า

จับให้มันคั้นหมายให้วายวอด
 ช่วยให้รอดรักให้ซิดพิสมัย
 ตัดให้ขาดปรารถนาหาสิ่งใด
 เพียรจงได้ดังประสงค์ที่ตรงดี

3. เพิ่มพูนจาคะ สดมภ์ที่ 3 คือ Learning to live together แปลว่า เรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน ฉันทุมิตร คนที่จะอยู่ร่วมกันกับคนอื่นได้ต้องมีน้ำใจ ไม่เห็นแก่ตัว มีความเสียสละ คำว่า จาคะ แปลว่า ความเสียสละ มี 2 ความหมาย คือ

1. อามิสจาคะ เสียสละสิ่งของให้คนอื่นไป

2. กิเลสจาคะ สละกิเลส กำจัดความไม่ดีในใจ เช่น ความโลภ ความโกรธออกไป

จาคะในที่นี้ เป็นทั้งอามิสจาคะและกิเลสจาคะ เราทำอามิสจาคะ ด้วยการสละสิ่งของช่วยกันคนละไม้คนละมือ มีอะไรก็ร่วมด้วยช่วยกัน แต่การเสียสละสิ่งของจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยกิเลสจาคะคือสละความตระหนี่เห็นแก่ตัว ตราบใดที่ใจยังมีความตระหนี่เห็นแก่ตัว การบริจาคด้วยการสละสิ่งของก็เกิดขึ้นไม่ได้

ดังนั้น การสละความตระหนี่และการเสียดสละสิ่งของจึงไปด้วยกัน ความเสียดสละจะทำให้เราสามารถอยู่ร่วมกันฉันญาติมิตรดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

“ททมาโน ปิโย โหติ ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก”

“ทท มิตตานิ คนถติ ผู้ให้ย่อมผูกมิตรไว้ได้”

4. **ศึกษาสันติ** สดมภ์ที่ 4 คือ Learning to be เรียนรู้เพื่อเป็นมนุษย์ที่เต็มบริบูรณ์ เพราะได้รับการพัฒนาทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีจิตใจที่เปี่ยมด้วยปัญญา จึงเป็นอิสระหลุดพ้นจากการบีบคั้นของอำนาจกิเลสตัณหา ดังคำกล่าวที่ว่า **“ทุกข์มีเพราะยึด ทุกข์ยึดเพราะอยาก ทุกข์มากเพราะพลอย ทุกข์น้อยเพราะหยุด ทุกข์หลุดเพราะปล่อย”** เมื่อปล่อยวางแล้วย่อมหลุดพ้นทุกข์ และพบความสุขสงบคือสันติ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า **“นตฺถิ สนฺติปรี สุขํ : สุขอื่นยิ่งกว่า ความสงบ ไม่มี”**

คำว่า **“พระอรหันต์”** แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า **Perfected One (มนุษย์ที่สมบูรณ์)** ดังนั้น มนุษย์ที่สมบูรณ์ในทางพระพุทธศาสนาจึงหมายถึงผู้บรรลุวิมุตติ คือเป็นอิสระหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง เมื่อพบอิสรภาพแล้วชีวิตย่อมพบกับสันติสุขถาวร

วิมุตติจึงเป็นเป้าหมายของการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า **“สมาธิที่มีศีลอบรมแล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก ปัญญาที่มีสมาธิอบรมแล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก จิตที่มีปัญญาอบรมแล้วย่อมหลุดพ้นจากอาสวะโดยชอบ”** ความหลุดพ้นนี้คือวิมุตติ ซึ่งเป็นบรมสันติ เมื่อคนเราเป็นคนบรรลุถึงวิมุตติแล้วถือว่าเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ท่านเรียกว่าพระอเสขะ หมายถึงผู้จบการศึกษาสูงสุดในพระพุทธศาสนา

มนุษย์ที่พัฒนาแล้วจะเป็นฐานสำหรับการพัฒนาทุกส่วน

สังคมไทยมักโทษว่าสถาบันการศึกษาขาดการอบรมสั่งสอนและละเลยเรื่อง คุณธรรมจริยธรรมจึงทำให้ผลผลิตที่ออกมาเป็นคนเก่ง ที่เก่งทุกด้านทั้งด้านดีและด้านร้าย โดยหลงลืมไปว่าเวลาที่เด็กและเยาวชนออกจากสถาบันการศึกษาแล้วสภาพแวดล้อมภายนอกทั้งจากที่บ้าน ในสังคม และชุมชนที่เขาใช้ชีวิตอยู่นั้นจะมีบทบาทและใกล้ชิดกับเด็กและเยาวชนมากกว่าสถานศึกษาหลายเท่าตัว

ปัญหาเรื่องภูมิคุ้มกันชีวิตที่เราพยายามเพาะบ่มและสร้างให้เกิดในสถานศึกษานั้นจะไม่มีทางสำเร็จถ้าเราไม่ทำให้ภูมิคุ้มกันหรือคุณธรรมจริยธรรมนั้นติดตัวพวกเขาไปตลอดเวลาที่ยังเป็นมนุษย์และหมั่นเพิ่มพูนเพาะเลี้ยงให้เติบโตจนสามารถใช้ในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่าง

สง่างามสมศักดิ์ศรีความเป็นพุทธบริษัทที่ถ่ายทอดมาทางสายเลือดและอุดมการณ์อันเป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษที่มีค่ายิ่งกว่าทรัพย์สมบัติใดๆในโลก

ทิศทางการศึกษาในไทยรอบศตวรรษที่ผ่านมา เน้นจัดการศึกษาเพื่อผลิตคนป้อนเข้าสู่ตลาดแรงงาน จนกระทั่งวันหนึ่งเศรษฐกิจประสบภาวะฟองสบู่แตก คนตกงานจำนวนมาก นโยบายผลิตคนป้อนเข้าสู่ตลาดแรงงานใช้ไม่ได้แล้ว จึงมีคำถามตามมาว่าจัดการศึกษาเพื่ออะไร

พระพุทธศาสนาสอนให้เราดำเนินตามมัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลาง ในกรณีนี้ทางสายกลางก็คือการถือเอาเศรษฐกิจแบบแข่งขันและเศรษฐกิจแบบพหุมีพอกิน มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน การศึกษาต้องสร้าง**สังคมฐานความรู้ (Knowledge-based Society)** หรือ**สังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society)** ขึ้นมาให้จงได้ มนุษย์ที่พัฒนาแล้วจะเป็นฐานสำหรับการพัฒนาทุกส่วนของประเทศ ซึ่งรวมทั้งเศรษฐกิจฐานความรู้และเศรษฐกิจแบบพหุเพียง
